

Hozirgi zamon mafkurasi turlari va qo'llanilishi

Haqnazarova Oytula Baxodir qizi

Qo'chqarov Shahzodbek Baxtiyor o'g'li

Azamatov Asadbek Shuxrat o'g'li

Shahrisabiz Davlat Pedagogikainstituti

Milliy g'oya ma'naviyat asoslari va huquq

ta'limi yo'nalishi 3-bosqich talabalari

Annotatsiya: Dunyoning mafkuraviy manzarasi – jahonda ro'y berayotgan g'oyaviy jarayonlar, mavjud mafkura shakllari, ularning mohiyati, maqsadlari va o'zaro munosabatlari bilan bog'liq holat, xususiyat va faoliyatini yaxlit tarzda aks ettiruvchi tushuncha. Bugungi dunyo muayyan yaxlitlikni tashkil etsada, undagi mintaqa va davlatlar, millat va xalqlar tarixiy shart-sharoit, jo'g'rofiy joylashuvi, geostrategik holatiga ko'ra turli mavqega ega. Hozirgi davr – dunyoda g'oyaviy qarama-qarshiliklar murakkab tus olgan, mafkura poligonlari yadro poligonlridan ham kuchli bo'lib borayotgan davr. Shunday ekan, ularning o'ziga xos manfaatlarini ifodalaydigan mafkuraviy ta'sir usullari bo'lishi shubhasiz.

Kalit so'zlar: Mafkura, din, diniy mafkura, eko mafkura, diniy fanatizm, ijtimoiy tenglik, gender tenglik.

Abstract: Ideological landscape of the world is a concept that holistically reflects the state, characteristics and activities of the ideological processes taking place in the world, the

existing forms of ideology, their essence, goals and mutual relations. While today's world is a certain unity, its regions and states, nations and peoples have different positions according to historical conditions, geographical location, and geostrategic situation. The current era is a time when ideological contradictions in the world have become complex, ideological polygons are becoming stronger than nuclear polygons. Therefore, there is no doubt that they have ideological methods of influence that represent their specific interests.

Key words: Ideology, religion, religious ideology, eco-ideology, religious fanaticism, social equality, gender equality.

Kirish

Mafkura odamning dunyoga bo'lgan qarashi, hayotning ma'nosi haqidagi tushunchasi, uning qadriyatlari va maqsadlari haqidagi g'oyalar tizimi. Mafkura ma'lum bir siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy, diniy yoki boshqa g'oyalar majmuasini o'z ichiga oladi. Mafkura ba'zan ideologiya bilan sinonim sifatida ishlatiladi. Ideologiya - bu g'oyalar tizimi, u jamiyatda hukmronlik qilish, uning rivojlanishiga ta'sir o'tkazish va siyosiy kuch olishga intiladi. Mafkurani turli sohalarda yani siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy, diniy sohalarini ko'rishimiz mumkin. Siyosiy mafkura — davlat tuzilishi, siyosiy tizim, hokimiyatni amalga oshirish va davlatni boshqarish haqidagi qarashlarni ifodalaydi.

Asosiy yo'nalishlari:

- Liberalizm: Erkinlik va shaxsiy huquqlarga asoslangan mafkura.
- Konservatizm: An'anaviy qadriyatlarni saqlash va o'zgarmas tartibni qo'llab-quvvatlash.
- Sotsializm: Ijtimoiy adolat, tenglik va mulkning umumiy nazoratiga urg'u beradi.
- Kommunizm: To'liq tenglik, mulkchilikning yo'qligi va jamiyatdagi barcha resurslarning birgalikda foydalanilishini ta'minlash.

- Millatchilik (natsionalizm): Milliy o'zlikni, milliy qadriyatlarni va madaniyatni himoya qilishga asoslangan.

Ijtimoiy mafkura — jamiyatdagi insonlararo munosabatlar, ijtimoiy adolat, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va boshqa ijtimoiy masalalar haqidagi g'oyalar. Iqtisodiy mafkura — iqtisodiyotni boshqarish, boylikni taqsimlash, ishlab chiqarish usullari va moliya siyosati haqidagi g'oyalarni ifodalaydi.

Iqtisodiy mafkura turlar:

- Kapitalizm: Shaxsiy mulkchilikka asoslangan bo'lib, erkin bozor va raqobatni qo'llab-quvvatlaydi.
- Ijtimoiy iqtisodiyot: Davlat va xususiy sektor o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashni ko'zlaydi.
- Aralash iqtisodiyot: Davlat va xususiy sektor birgalikda iqtisodiy faoliyatni boshqarishi nazarda tutiladi.

Diniy mafkura — dinning asosiy qoidalari, e'tiqodlar, axloqiy me'yorlar va jamiyat hayotining boshqa tomonlariga ta'sir qiladigan qarashlar. Diniy mafkura turlariga quyidagilarni ko'rishimiz mumkin.

- Islomiy mafkura: Islom ta'limotiga asoslanib, Qur'on va hadislar yo'nalishida shakllangan.
- Xristianlik mafkurasi: Xristianlik diniga asoslangan bo'lib, Injil va cherkov ta'limotlarini o'z ichiga oladi.
- Buddist mafkura: Buddizm g'oyalariga asoslangan bo'lib, ichki tinchlik va yuksak axloqiy qadriyatlarga urg'u beradi.

Jahon siyosiy xaritasida ko'plab davlatlar mavjud bo'lib, ularda turli siyosiy kuchlar, partiyalar, din va diniy oqimlar, mazhablar, guruh va qatlamlar faoliyat ko'rsatmoqda. Ular o'zaro farqlanadigan, ba'zan bir-biriga zid bo'lgan manfaatlarga ega. Aynan mana shu manfaatlar o'zga xalqlar, turli mintaqalar, davlatlarning aholisi yoki ijtimoiy guruhlar ongiga, turmush tarziga ta'sir o'tkazish, ularni bo'ysundirish uchun yo'naltirilgan

maqsadlarni shakllantiradi. Bundan koʻzlangan asosiy muddao esa muayyan joydagi kishilarga iqtisodiy, siyosiy, huquqiy va diniy qarashlarni singdirish orqali oʻz manfaatlarini taʼminlashga intilishdir.¹ Bunday taʼsir oʻtkazishning tinch yoʻli koʻzlangan maqsadga olib kelmaganda boshqa mamlakatlarning ichki ishlariga aralashish, mavjud vaziyatni ataylab keskinlashtirish, kuch ishlatish yoʻli bilan boʻlsa ham ijtimoiy beqarorlikni yuzaga keltirishga harakat qilinadi. Xususan, turli shakllarda namoyon boʻlayotgan terrorchilik kuchli moddiy asosga ega boʻlib, mafkuraviy xavfi ham ortib bormoqda. Bundan tashqari, eʼtiqod umumiylikiga asoslanish, etnik birlikka urgʻu berish va yagona ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy makonda yashash natijasida yuzaga kelgan bogʻliqlik asosida yakka mafkuralar hukmronligini taʼminlash va shu yoʻl bilan jahon maydonlarini mafkuraviy jihatdan boʻlib olishga urinishlar ham koʻzga tashlanmoqda. Lekin bular bugungi dunyodagi mafkuraviy jarayonlarni toʻla-toʻkis aks ettira olmaydi. Chunki globallashuv sharoitida bu jarayonlar yangicha tus va shakllarda namoyon boʻlib, gʻoyaviy-mafkuraviy taʼsir oʻtkazishning nihoyatda oʻtkir quroliga aylanib bormoqda. Ularda tinchlik va taraqqiyot, inson va jamiyat kamolotiga xizmat qiladigan umuminsoniy gʻoyalar ustuvordir. Shu bilan birga, inson ongida yangicha dunyoqarash va tafakkur tarzi shakllanayotgan hozirgi davrda muayyan kuchlarning mafkura maydonida hukmronlik qilishga, oʻz taʼsir doirasini kengaytirishga qaratilgan intilishi kuchayib bormoqda. Bugungi dunyoning mafkuraviy manzarasi juda murakkab va koʻp qirrali, chunki globalizatsiya, texnologik rivojlanish, ijtimoiy va siyosiy oʻzgarishlar, shuningdek, ekologik muammolar kabi koʻplab omillar ushbu manzarani shakllantiradi. Quyida baʼzi asosiy jihatlarni koʻrib chiqamiz: Iqlimat oʻzgarishi va ekologik muammolar bugungi dunyo mafkurasi uchun katta ahamiyatga ega. Koʻplab mamlakatlar barqaror rivojlanish, yashil energiya va ekologik muvozanatni saqlash yoʻlida yangi mafkuralarni rivojlantirmoqda. Biroq, iqtisodiy va siyosiy manfaatlar, shuningdek, texnologik innovatsiyalar bu jarayonni kechiktirishi mumkin. Eko mafkuraning asosiy

¹ Maʼnaviyat asosiy tushunchalar lugʻatidan.

muammolari global isish, ifloslanish, bioxilma-xillik yo'qolishi va tabiiy resurslarning kamayishi kabi muammolarni hal qilishga qaratilgan. Jamiyatda ta'siri atrof-muhitga nisbatan onglilik oshishi, "eko-do'stona" turmush tarzini tanlash, barqaror rivojlanish g'oyasini qabul qilish. Siyosatda ta'siri eko-siyosat, ekologik qonunlar va me'yorlarni qabul qilish, xalqaro hamkorlikda atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan tashabbuslarni rivojlantirish. Eko mafkuraning asosiy g'oyasi iqtisodiy rivojlanishni tabiiy resurslarni muhofaza qilish va ijtimoiy adolatni ta'minlash bilan uyg'unlashtirish. Iqtisodiyotda ta'siri, "yashil" texnologiyalar, ekologik toza mahsulotlar, barqaror qishloq xo'jaligi, energiya samaradorligi kabi sohalarning rivojlanishi. Jamiyatda ta'siri iste'molchilarga ekologik toza mahsulotlarni tanlashda onglilik oshishi, eko-turizm va barqaror turizmning rivojlanishi. Eko mafkura global isish va ekologik muammolarga javoban paydo bo'lgan va bugungi kunda tobora kuchayib bormoqda. U turli sohalarda sezilarli ta'sir ko'rsatadi: siyosatda, iqtisodiyotda, ijtimoiy hayotda va individual qarashlarda. Eko mafkuraning muvaffaqiyati jamiyatning ongliligini oshirishga, eko-do'stona texnologiyalarni rivojlantirishga va xalqaro hamkorlikni kuchaytirishga bog'liq. Bugungi kunda eko mafkura, garchi ba'zi muammolarni hal qilishga urinishida bo'lsa ham, dunyo mafkuraviy manzarasining muhim qismidir. Eko mafkuraning kelajagi qanday bo'lishi va dunyoda qanday rol o'ynashi, bizning harakatlarimizga, ekologik ongliligimizga va ekologik muammolarni hal qilish bo'yicha qat'iyatlilikimizga bog'liq.²

Diniy va ruhiy qarashlar ham bugungi dunyoning mafkuraviy manzarasida o'z o'rnini egallaydi. Yangi diniy oqimlar, ma'naviy izlanishlar, shuningdek, dunyoviy falsafalar va g'oyalar ko'plab insonlar uchun muhim masalalar bo'lib qolmoqda. Bir tomondan, ba'zi mamlakatlarda diniy ekstremizm va radikalizmdan xavotir bor, boshqa tomondan esa, ruhiy va ma'naviy qadriyatlarning qayta tiklanishi sezilmoqda. Dunyoning ko'plab mamlakatlarida din jamiyat hayotining muhim qismidir. Diniy tashkilotlar, ma'naviy

² Wikipedya.uz.

rahbarlar va diniy qadriyatlar siyosat, ijtimoiy hayot va shaxslarning hayot tarziga ta'sir qiladi. Tanqidlar: diniy fanatizm, terrorizm, diniy intoleransiya, boshqa dinlarga nisbatan nafrat. Diniy fanatizm - bu dinning ayrim tamoyillarini haddan tashqari, ko'pincha xavfli va zo'ravonlikka moyil usulda talqin qilish, boshqalarni shu qarashga majburlashga urinish va o'z qarashlarini boshqalarga zo'rlik bilan yoyishdir. Bu ko'pincha to'g'ri diniy qadriyatlardan ajralib chiqadi, chunki u o'ziga xos diniy qadriyatlarni boshqalarga zo'rlik bilan yuklashga urinishni o'z ichiga oladi. Diniy fanatizmning xususiyatlari: Haddidan tashqari e'tiqod: Diniy fanatiklar o'zlarining e'tiqodlarini boshqalarga nisbatan ustun deb hisoblashadi va o'z dinining qoidalari to'g'ri va boshqa barcha qarashlar noto'g'ri deb hisoblashadi. Diniy fanatiklar boshqa dinlarga va e'tiqodlarga nisbatan intoleransiya va nafratni namoyon qiladilar. Diniy fanatiklar o'zlarining qarashlarini yoyish uchun zo'ravonlikka murojaat qilishlari mumkin, bu esa terrorizm, urushlar va jamiyatda zo'ravonlikning kuchayishiga olib keladi. Diniy fanatiklar boshqa dinlarni o'z diniga tahdid deb hisoblab, ularga qarshi kurashishga harakat qiladilar. Diniy fanatiklar o'z guruhining a'zolariga sadoqatni yuqori darajada qo'yadilar, ularni boshqalarga qarshi kurashishga da'vat qiladilar. Diniy fanatiklar shaxsiy fikrlashni inkor qilib, faqat o'z dinining qoidalari va qarashlari to'g'ri deb hisoblashadi. Diniy fanatizmning oqibatlarini: Jamiyatda zo'ravonlik: Terrorizm, urushlar, jinoyatlar va boshqa zo'ravonliklar. Ijtimoiy nizolar va turli diniy guruhlar o'rtasida nizolar, keskinliklar va to'qnashuvlar. Inson huquqlarining buzilishi. Diniy ozchiliklarning huquqlari buzilishi, qiynoqlar, ta'qiblar va boshqa shakldagi zo'ravonliklar. Taraqqiyotga xalaqit: Jamiyatda zo'ravonlik va nizolar tufayli iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy taraqqiyotning sekinlashishi. Diniy fanatizm - bu jamiyat uchun katta xavf. Uning oqibatlarini kamaytirish va uni bartaraf etish uchun harakat qilish kerak. Ijtimoiy tenglik va adolat, gender tengligi, irqiy tenglik, va ijtimoiy adolat kabi g'oyalar bugungi mafkura uchun muhim ahamiyatga ega. Feministik harakatlar, irqchilikka qarshi kurash va boshqa ijtimoiy adolatga oid harakatlar global miqyosda ommalashgan. Biroq, bu masalalarda ham ko'plab qarama-qarshiliklar va bahslar mavjud.

Ijtimoiy Tenglik va Gender Tenglik bir-biriga bog'liq tushunchalar. Ijtimoiy tenglik va gender tenglik - bu insoniyat taraqqiyoti va jamiyat farovonligi uchun muhim tushunchalar. Ular bir-biriga bog'liq bo'lib, bir-birini to'ldiradi. Ijtimoiy tenglik barcha insonlarga, irqi, dini, jinsi, ijtimoiy holati, ma'lumoti, moliyaviy ahvoli va boshqa omillaridan qat'i nazar, bir xil imkoniyatlar va huquqlarni ta'minlaydi. Ijtimoiy tenglik jamiyatda adolat, barqarorlik va farovonlikni ta'minlaydi.³U kambag'allik, diskriminatsiya va zo'ravonlikni kamaytiradi. Ta'limga teng kirish imkoniyati. Ishga joylashishda teng imkoniyatlar. Sog'liqni saqlash xizmatlariga teng kirish. Siyosiy qarorlarni qabul qilishda teng ishtirok etish. Gender tenglik erkaklar va ayollarga bir xil imkoniyatlar va huquqlarni ta'minlaydi, ularning jinsiy farqlari ularning imkoniyatlariga ta'sir qilmasligi kerak. Gender tenglik jamiyatda ayollar va erkaklar o'rtasidagi tenglikni ta'minlaydi, bu esa jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishini tezlashtiradi. Ta'limda va ishda teng imkoniyatlar. Siyosat va jamiyat hayotining barcha sohalarida teng ishtirok etisha'minlashga yordam beradi. Ijtimoiy tengliksiz, ayollar, masalan, ta'limga teng kirish imkoniyatiga ega bo'lmasligi mumkin, bu esa ularning professional rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Gender tenglik ijtimoiy tenglikni rivojlantirishga yordam beradi. Gender tenglik jamiyatda ayollarning rolini oshiradi, bu esa ijtimoiy tenglikni kuchaytirishga va barcha a'zolar uchun adolatli va barqaror jamiyat yaratishga yordam beradi. Ikki tushuncha bir-birini to'ldiradi: Ijtimoiy tenglik va gender tenglikni amalga oshirish, jamiyatni yaxshiroq va adolatli qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. „Ma'naviyat'' asosiy tushunchalar lug'atidan.
2. Mafkuraviy jarayonlarning tizimli tahlili o'quv qo'llanmasi.
3. T. Alimov (2008). "Mafkura va uning jamiyatdagi roli".
4. A. Sattorov (2010). "Mafkuraviy kurash va uning siyosiy ahamiyati".
5. M. G'ulomov (2012). "Globalizatsiya va hozirgi zamon mafkuralarining ta'siri".

³ „Mafkuraviy jarayonlarning tizimli tahlili'' o'quv qo'llanma.